

התפתחות ההלכה – דיני ממונות

הרב שמעון שקופ, שערי יושר, שער ה', פרק א'
כל דיני המשפטים של דיני ממונות בין איש לרעהו, אינם כדרך כל מצוות התורה, דכל המצוות הוא מה שהזהירה לנו תורה בעשה ולא תעשה, חיוב קיומם עלינו הוא העיקר לקיים מצות ה', ובדיני ממונות אינו כן, דקודם שחל עלינו מצות ה' לשלם או להשיב, צריך שיוקדם עלינו חיוב משפטי... ועוד כלל עיקרי בזה דהיכא שאנו דנים על איזה זכות וקנין של אדם באיזה חפץ או שעבוד ממון, אין אנו דנים כלל על ענין שמירת איזו מצוה, אלא ענין מציאות למי קנוי הדבר, ומי ומי ראוי על פי תורת המשפטים להחזיק את החפץ...

מגיד משנה הלכות שכנים פרק יד הלכה ה'
וענין דין בן המצר הוא שתורתנו התמימה נתנה בתקון מדות האדם ובהנהגתו בעולם כללים באמירת קדושים תהיו והכוונה כמו שאמרו ז"ל קדש עצמך במותר לך שלא יהא שטוף אחר התאוות וכן אמרה ועשית הישר והטוב והכוונה שיתנהג בהנהגה טובה וישרה עם בני אדם ולא היה מן הראוי בכל זה לצוות פרטים לפי שמצוות התורה הם בכל עת ובכל זמן ובכל ענין ובהכרח חייב לעשות כן ומדות האדם והנהגתו מתחלפת לפי הזמן והאישים והחכמים ז"ל כתבו קצת פרטים מועילים נופלים תחת כללים אלו ומהם שעשו אותם בדין גמור ומהם לכתחילה ודרך חסידות והכל מדבריהם ז"ל ולזה אמרו חביבין דברי דודים יותר מיינה של תורה שנאמר כי טובים דודיך מיין.

הרב קוק, אורות התשובה יג, ה'
דרך התשובה היותר מקורית וטובה, הנובעת מאור התורה בעולם, היא השינון בחלק דיני ממונות וכל המשפטים שבין אדם לחברו הכלולים אצלנו בלמוד "חשן משפט", בכל הבקאות הגירסאית היותר בהירה וכל החריפות הישרה והרחבה היותר אפשרית. היא מתקנת את כל מכשולי הלב שבחיים ומעמידה את הצדק האלהי על בסיסו הנאמן ונוטלת את מחץ הספק והנבוכה מתוך הנשמה, ע"י מה שמאירה היא באורה הבהיר את דרך החיים המעשיים.

ריטב"א קידושין כו, א: "כשאומר שיקנה במסירה, במקום שדינו במשיכה או בהגבהה, לאו כל הימנו".

ש"ך, חושן משפט קצח, ס"ק י: "פשיטא שאינו יכול להתנות לעשות קנין מדבר שאינו קנין".

מרדכי, שבת, תעג, עפ"י תשב"ץ קטן (לתלמיד המהר"ם מרוטנבורג), שצח
דבר שלא יועיל קנין, כמו בדבר שלא בא לעולם, לא מצינו שיועיל בו המנהג להחשיבו כקנין גמור.

מרדכי, שבת, תעב-תעג (מהר"ם מרוטנבורג)

מי שנדר לחבירו להיות בעל בריתו או למול בנו - צריך לקיים לו, ואף על גב דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, מ"מ הואיל ומנהג בני אדם שנודרים ביניהם זה לזה ומקיימין, גם כאן צריך לקיים. וראיה מדאמרינן בב"מ האי סיטומתא קניא... ובאתרא דקנו - ממש קני הסיטומתא, בשביל שכך נהגו, ה"נ כך נהגו. וצריך לעיין.

שו"ת מהרשד"ם, חושן משפט, שפ

שאם הדבר אמת, שדרך התגרים כמנהג פשוט בעיר אנקונה היה לקנות חובות חבריהם... אע"פ שכפי דין תורתנו אין במשא ומתן בזה ממש, מ"מ כיון שנהגו התגרים לקנות באופן בזה - הקנין קיים.

הרב שלמה דייכובסקי, פסקי דין רבניים י, עמ' 273

"דברי מהרשד"ם אמורים בהקנאת דבר שאין בו ממש, דבר שהוא בבחינת יצירה חדשה, שלא מצאנוה לא בתורה ולא בחז"ל, ומ"מ מנהג הסוחרים יוצר מושגים חדשים בדבר שבממון".

ר' שמעון שקופ, בבא קמא, סימן א: "...שבדברים שנוגעים לזכות האדם, מוסכם ע"פ דיני התורה ודיני העמים, שכל מי שממציא דבר חדש בעולם הוא הבעלים עלי" לכל דבר זכות...".

ר' שמעון שקופ, גיטין, סימן ד, דף לח, א: "דבר שבא על ידי חכמת האדם שייך זכות בגופו, לזכות בדבר שבא על ידי מחשבותיו... במה שימציא על ידיה... אם המציא בפועל כלי וחיפץ על ידי חכמתו, דהכלי כמו שהוא הוא דבר חדש, אז מציאותו שייך לממציא הדבר".

ר' יוסף שאול נתנון, שו"ת שואל ומשיב, מהדורה קמא, חלק א, סימן מד
דזה ודאי שספר חדש שמדפיס מחבר וזכה שדבריו מתקבלים ע"פ תבל, פשיטא שיש לו זכות בזה לעולם... ולא יהא תורה שלימה שלנו כשיחה בטילה שלהם וזה דבר שהשכל מכחישו, ומעשים בכל יום שהמדפיס חבור יש לו ולבאי כוחו זכות.

ר' אברהם דב כהנא-שפירא, שו"ת דבר אברהם, חלק א, סימן א, טז

"היכא שיש מן התורה חסרון אחר בעיקר דיני הקניה... כגון שמדאורייתא אין הקונה בר קנין... או שאין הדבר יכול להיות קנוי... דבזה לא שייך לומר שיועיל, משום שנהגו ע"פ תקנתם, שאין כח ביד המנהג אלא למשוי למעשה קנין מן התורה, ולא לשנות דיני ההקנאה כמובן".

הרב יצחק א' הרצוג, תחוקה לישראל על-פי התורה, ב, ירושלים תשמ"ט, עמ' 5
המקצוע של דיני ממונות התגדל והתרחב הרבה מאד ע"י התפתחות החיים המסחריים והתעשייתיים, ואין ספק כשאנו באים כיום הזה להשליט את משפט התורה בארץ בכוח ממלכתי, עלינו לתקן בשטח הזה כמה תקנות... כדרך שעשו חז"ל וחכמי הדורות אחריהם, במדינות שונות.

תחוקה לישראל, שם, עמ' 72

"עולה בדעתי בנוגע למציאות שנתחדשה בעולם המסחר והתעשייה דבר כללי, שמציאות כזאת ומצב כזה לא היה קיים בימי חז"ל... ויש לנו יסוד לשער שאילו היה מתחדש בימיהם היו מתחשבים עם

המציאות וקובעים תקנה משום תיקון העולם... יש לקבל דין המלכות בזה הממלא אותו הצורך שהיתה תקנה כזו ממלאה".

שו"ת הרשב"א, חלק ו, סימן רנד

ומכל מקום, לנהוג כן מפני שהוא משפט גויים באמת נראה לי שאסור לפי שהוא מחקה את הגויים, וזהו שהזהירה תורה "לפניהם ולא לפני גויים", ואע"פ ששניהם רוצים בכך והוא דבר שבממון. שלא הניחה תורה את העם שהוא לנחלה לו על רצונם שיִקרו [יכבדו] את חקות הגויים ודיניהם [...] אבל ללמוד מזה לילך בדרכי הגויים ומשפטיהם, חס וחלילה לעם קדוש לנהוג ככה [...] ועושה אלה מפיל חומות התורה ועוקר שרש וענף, והתורה מידו תבקש [...] ובכלל עוקר כל דיני התורה השלמה. ומה לנו לספרי הקודש המקודשים שחברו לנו רבי ואחריו רבינא ורב אשי? ילמדו את בניהם דיני הגויים ויבנו להם במות טלואות בבית מדרסי הגויים? ! חלילה ! לא תהיה כזאת בישראל, ח"ו, שמא תחגור התורה עליה שק.

כתובות קב, ב, עפ"י כ"י פירקוביץ

גופה: אמ'ר] רב גידל אמ'ר] רב: כמה אתה נותן לבתך? כך וכך. כמה אתה נותן לבנך? כך וכך. עמדו וקדשו קנו, הן הן הדברים הנקנין באמירה. אמ'ר] רבא: מסתברא טעמ'א] דרב - בבתו נערה, דקא ממטי ליה הנאה, אבל בבתו בוגרת - לא, והאלהים! אמ'ר] רב אפילו בבתו בוגרת, דאי לא תימא הכי, אבי הבן מה הנאה קא ממטי לידיה? אלא בההיא הנאה דקא מיחתני גבי הדדי, גמרי ומקני להדדי...

בבא מציעא צד, א, עפ"י כ"י המבורג 165

תנא: ומתנין על שומר חנם להיות כשואל. במאי, בדברים?
אמ'ר] שמואל: בשקנו מידו.

ור' [בין יוחנן אמ'ר]: אפלו תימא לא קנו מידו, בההוא הנאה דקא מהימן ליה - גמר ומשעביד נפשיה.

בבלי, בבא בתרא קעג, ב

אמר אמרימר: ערב דמשתעבד - מחלוקת ר' יהודה ור' יוסי, לרבי יוסי דאמר: אסמכתא קניא - ערב משתעבד, לר' יהודה דאמר: אסמכתא לא קניא - ערב לא משתעבד.
אמר ליה רב אשי לאמרימר: הא מעשים בכל יום, דאסמכתא לא קניא וערב משתעבד! אלא אמר רב אשי: בההוא הנאה דקא מהימן ליה - גמר ומשתעבד נפשיה.

ר' יוסף ראזין, שו"ת צפנת פענח, ניו יורק תשי"ד, סי' קפד, עמ' קמח
ע"ד הלואה [השאלה, מה שלווים כעת על טאג צינזען¹ בלי היתר עיסקה, וגם אם פעם אחד התנה
בגדר עיסקא, ואחר כך נתן סתם]...

ועיין ב"מ דף נ"ז ובמנחות דף צ' ע"ש, דאין רבית להקדש,² ומ"מ מבואר בתו"כ פרשת בהר וספרי
דלמעשר שני עשאו ממון גבוה, מ"מ יש רבית,³ והגדר דשיעבוד צריך דוקא לאדם מסויים, ולכך גבי
הקדש ליכא מציאות רק צורה, משא"כ במע"ש, ואכמ"ל בזה... והנה גדר הבאנק לא נקרא דבר
מסויים רק דבר של צורה לא חומר, כי גם מי שיש להם באנק הם אינם משועבדים (!) (צ"ל:
משועבדים) לעצמם רק הכסף מונח שם ועוד, ושוב ליכא למי הוא משועבד, וכן הגדר של צדקה
ברבית, יע"ב ב"ק דף צ"ג,⁴ דליכא שמירה גם כן מטעם זה, ובירושלמי דשביעות (צ"ל: דשבועות)
פ"ח, גבי ליתן מתנה לכל מי שירצה דליכא שמירה,⁵ וה"נ ברבית, לכן אין זה רבית בבאנק עפ"י ד"ת.

¹ ריבית יומית. ראה: ח' ריכר, מילון חדש עברי-ידי-עברי, ירושלים 2003, עמ' 616, 732.

² ב"מ נו, ב: אין ריבית ואונאה להקדש; מנחות צ, א-ב: 'כאותה ששנינו: המקבל עליו לספק סלתות מארבע ועמדו בשלש - יספק מארבע, משלש ועמדו מארבע - מספק מארבע, שיד הקדש על העליונה' (ברייחא זו מובאת גם בב"מ שם, כמענה לשאלה 'ריבית בהקדש, היכי דמי?').

³ ספרא בהר, פרשה ה, ה, מהד' וייס, דף קט, ג: 'נשך כסף - לרבות כסף מעשר'. כיו"ב בספרי דברים, רסב, מהד' פינקלשטיין, עמ' 284; מדרש תנאים כג, כ, עמ' 151. ממדרשי הלכה אלה עולה, שיש ריבית במעשר שני, אף שהוא כהקדש (מעשר שני ממון גבוה הוא' - סוכה כה, ב; סנהדרין קיב, ב).

⁴ בבא קמא צג, א: ההוא ארנקא דצדקה דאתי לפומבדיתא, אפקדה רב יוסף גבי ההוא גברא, פשע בה, אתו גנבי גבוה, חייביה רב יוסף. א"ל אביי, והתניא: לשמור - ולא לחלק לעניים! אמר ליה: עניי דפומבדיתא מיקץ קיץ להו, ולשמור הוא (רש"י ד"ה לשמור ולא לאבד: דלא קרינא ביה לשמור, דכיון דאמר ליה חלקהו, תו לא דמפקיד נינהו, ומאן קתבע? ועניי לא מצו תבעי, דלכל חד וחד מצי אמר: לאו לדידך יהיבנא אלא לאחריני).

⁵ ירושלמי שבועות ח, א; דף לח, ב: 'כתיב כי יתן איש אל רעהו וגו' - לשמור ולא לקרוע, לשמור ולא להשליך, לשמור ולא ליתן במתנה. אמר רבי יוסי: והוא שאמר ליתן מתנה לכל מי שירצה, אבל אמ' לפלוני מכיון ששמירתו עליו כמי שהוא עליו.

